

Rehabilitatierituelen

M.M. Boone[■]

1 INLEIDING

Een van de belangrijkste thema's uit Martin's werk betreft de resocialisatie van ex-gedetineerden. Hij heeft zich al vanaf zijn proefschrift een overtuigend aanhanger getoond van de opvatting dat criminaliteit het resultaat is van slechte maatschappelijke omstandigheden en dat resocialisatie alleen kon worden bereikt door die omstandigheden te verbeteren.¹ Stigmatisering is een ander thema dat in zijn werk veelvuldig aan de orde komt. Hij was, samen met Henk van de Bunt, de eerste die in Nederland het labelling perspectief belichtte.² Hoewel hij altijd kritisch stond ten opzichte van deze benadering, heeft hij laten zien dat stigmatisering de toch al zwakke positie van ex-gedetineerden nog verder kan verslechteren³ en heeft hij zich altijd fel verzet tegen het categorisch uitsluiten van bijvoorbeeld zedendelinquenten, homoseksuelen en veelplegers.⁴ Een onderwerp waaraan Moerings geen of weinig aandacht heeft besteed gedurende zijn loopbaan, is de registratie van strafbare feiten en de invloed daarvan op het resocialisatieproces. Dat verbaast, omdat in dat onderwerp de twee belangrijkste thema's uit zijn werk samenkomen. In deze bijdrage aan zijn afscheidsbundel wil ik dat onderwerp wel aan de orde stellen of eigenlijk het omgekeerde ervan, de mogelijkheid zich te rehabiliteren door geregistreerde strafbare feiten te verwijderen of ontoegankelijk te maken. In Nederland is er alleen de mogelijkheid van wettelijke rehabilitatie, de automatische verwijdering van justitiële antecedenten na het verstrijken van een bepaalde periode. Sommige landen kennen ook vormen van juridische rehabilitatie, het ongedaan maken van justitiële

■ Prof. dr. Miranda Boone is bijzonder hoogleraar Penologie en Penitentiair Recht aan de Rijksuniversiteit Groningen en als universitair hoofddocent verbonden aan het Willem Pompe instituut.

1 M. Moerings, *De gevangenis uit, de maatschappij in. De gevangenisstraf en haar betekenis voor de sociale contacten van ex-gedetineerden*, Amsterdam: P.E.T. 1977.

2 L.M. Moerings en H. van de Bunt, 'Etiketten plakken', in: C. Kelk, M. Moerings, N. Jörg en P. Moedikdo (red.), *Recht, macht en manipulatie*, Utrecht/Antwerpen: Het Spectrum 1976, p. 155-188.

3 Moerings 1977, p. 236.

4 L.M. Moerings, *Straffen met het oog op veiligheid; een onderneming voor risico's*. Leiden: Universiteit Leiden 2003; L.M. Moerings, 'De verbeterde strijd tegen pedosex en kinderporno', in: M. Moerings, C.M. Pelsers en C.H. Brants (red.), *Morele kwesties in het strafrecht*, Deventer: Gouda Quint 1999, p. 171-194; M. Moerings, 'Onder het mom van de bescherming van het kind; de aanscherping van de zedenwet', *PROCES* 2004, 87, 3, p. 102-106.

documentatie door de rechter. Volgens Herzog-Evans⁵ onderscheiden deze twee vormen van rehabilitatie zich ook door hun verschil in doelstelling. Waar wettelijke rehabilitatie vooral is bedoeld om het proces van stoppen met criminaliteit te bevorderen, is juridische rehabilitatie bedoeld om het stoppen met criminaliteit te belonen.

Met name Shadd Maruna⁶ heeft bepleit dat rehabilitatie als beloning voor goed gedrag van ex-gedetineerden een belangrijke bijdrage kan leveren aan hun resocialisatieproces, vooral als dat wordt bekrachtigd door een (formeel) ritueel. In deze bijdrage zal ik de vraag aan de orde stellen waarom we in Nederland geen juridische rehabilitatierituelen kennen en of het mogelijk en wenselijk is er een te creëren.

2 REHABILITATIE EN DESISTANCE VOLGENS SHADD MARUNA

In zijn spraakmakende *Making Good. How ex-convicts reform and rebuild their lives*,⁷ pleit Shadd Maruna voor het instellen van rehabilitatierituelen voor ex-gevangenen die gestopt zijn met criminaliteit. Zijn boek maakt duidelijk dat stoppen met criminaliteit (*desistance from crime*) een proces van opstaan en weer terugvallen is. Voordat veroordeelden echt gestopt zijn met het plegen van delicten, hebben zij zichzelf en hun naasten al vele keren teleurgesteld, reden waarom veel ex-gevangenen het vertrouwen in zichzelf en het vertrouwen van hun omgeving verliezen. *Rehabilitation rituals*, die Maruna ook wel aanduidt met de meer dramatische term *Redemption* (verlossing) *rituals*, kunnen een ommekeer teweeg brengen, stelt Maruna, vooral als ze afkomstig zijn van overheidsfunctionarissen. Rituelen hebben een communicatieve, bindende functie die een cruciale rol vervullen bij belangrijke turning points⁸ in een mensenleven. Het is daarom vreemd dat het proces van rehabilitatie en reïntegratie van ex-gedetineerden niet ook bekrachtigd wordt met een ritueel, het zou daar immers een vergelijkbare functie kunnen vervullen. Theoretisch baseert Maruna die stelling onder andere op het symbolisch interactionisme, de labelling theorie en Braithwaite's *reintegrative shaming*,⁹ perspectieven waar ik binnen de beperkte omvang van deze bijdrage geen aandacht aan kan besteden. Empirische onderbouwing geeft hij

5 Martine Herzog-Evans, 'Judicial rehabilitation in France: helping with the desistance process and acknowledging achieved desistance', *European Journal on Probation* 2011, 3(1), to be published.

6 S. Maruna, *Making good: How ex-convicts reform and rebuild their lives*, Washington DC: American Psychological Association Books 2001; Shadd Maruna, 'Reentry as a Rite of Passage', *Punishment and Society* 2011, 13(1), p. 1-27.

7 Maruna 2001.

8 Maruna 2011, p. 6.

9 J. Braithwaite, *Crime, Shame and reintegration*, Cambridge UK: Cambridge University Press 1989.

velop in zijn levensechte verhalen van ex-gevangenen die proberen te stoppen met criminaliteit. Als politiefunctionarissen, rechters of gevangenispersoneel de veroordeelde de hand toestaken en zeiden 'Goed gedaan', dan moest de ex-veroordeelde erkennen dat er wel degelijk rechtvaardigheid school in het systeem. Dat nam een belangrijke neutralisatie weg (veroordeeling van de veroordelaars)¹⁰ en trok de ex-gevangene dieper de conventionele samenleving in. Maruna geeft tal van voorbeelden, bijvoorbeeld dat van een ex-veroordeelde die, net weer op het juiste pad, voor de rechter moet verschijnen, omdat een van zijn huisgenoten in een halfway-house is opgepakt voor het bezit van drugs en alle bewoners zijn gearresteerd:

(...) All of a sudden. I just turned round like that and, "Allright Mr. A----" and all that. "You done your training and all that. That's fine." And all that. "I'm releasing you into this man's custody). Keep up the good work. I was like that, "Woah! What's going on here? Right? All of a sudden I just turned round like that and, "Alright Mr. A----," and all that. "You done your training and all that. That's fine and all that. "I'm releasing you into this man's custody. Keep up the good work." I was like that, "WHOAH" What's going on here? You know. That man turning up like that, the judge changed his mind, you know. I'd never seen anything like that in me life. You know the way they just started talking and all that like, you know. And I had letters of you know, sort of support, aoff priests and, you know, people who I'd made contact with. I had one off NACRO (the National Association for the Care and Resettlement of Offeners), you know, 'cause I was doing good you know. It wasn't just bullshit like. I was doing good. I was trying, you know. so they give me a chance like. And I know it's been a slow progress and all that. You know what I mean like, as I say like, Rome weren't built a day like"(Maruna 2001:160).

Maruna pleit voor het instellen van rehabilitatierituelen die de eigen opvatting van een ex-veroordeelde dat hij succesvol gestopt is met het plegen van delicten bekrachtigen en hemzelf en zijn omgeving ervan overtuigen dat hij nu weer een goede burger is.

Maruna noemt verschillende technieken die kunnen functioneren als bekrachtiging van serieuze pogingen om te stoppen met criminaliteit, bijvoorbeeld het stoppen van parole (reclasseringstoezicht) vanwege goed gedrag of bepaalde ceremonieën in jeugdgevangenissen na het succesvol afronden van een training. Het meest vergaand is een ritueel, waarbij de sporen van een crimineel verleden daadwerkelijk worden verwijderd, juridische rehabilitatie. Het zou een hoogst exclusief ritueel moeten zijn volgens Maruna, waaraan hoge eisen moeten worden gesteld. De begunstigde moet niet alleen gestopt zijn met het plegen van strafbare feiten, maar zich ook in andere opzichten als verdienstelijk burger hebben opgesteld.

10 Over neutralisatietechnieken het beroemde artikel van Gresham Sykes en David Matza, 'Techniques of Neutralisation: A Theory of Delinquency', *American Sociological Review* 1957, 122, 6, p. 664-670.

3 REHABILITATIE EN RESOCIALISATIE

In het Nederlands heeft rehabilitatie de betekenis van het herstel van rechtsbevoegdheden of het herstel van eer of goede naam. In de tweede betekenis (de positie van ex-gedetineerden brengt als zodanig geen uitsluiting van bepaalde rechten mee) zou het begrip ook op ex-veroordeelden kunnen worden toegepast), maar dat is in Nederland geen gangbare term. In verband met het herstel van de positie van veroordeelden na detentie wordt in Nederland de term resocialisatie gebruikt, in de betekenis van de voorbereiding van de gedetineerde op de terugkeer naar de samenleving (zie bijvoorbeeld artikel 2 lid 2 van de Penitentiaire Beginselenwet). Hoewel het in het Engelse taalgebied gangbare begrip rehabilitatie grotendeels synoniem wordt gebruikt met het begrip resocialisatie,¹¹ is een belangrijk verschil dat in de Nederlandse betekenis van het resocialisatiebegrip totaal geen rol voor de buitenwereld is weggelegd. De ex-gedetineerde moet zichzelf voorbereiden op de terugkeer naar de samenleving. Van rehabilitatie kan echter pas sprake zijn door inmenging van buitenaf. Je kunt jezelf niet rehabiliteren.

In wettelijke zin is pas sprake van rehabilitatie van ex-veroordeelden als de registratie van de strafbare feiten waarop de veroordeling berustte, uit de justitiële documentatiesystemen wordt verwijderd of tenminste voor derden ontoegankelijk wordt gemaakt. In Nederland worden justitiabelen primair gerehabiliteerd door het verloop van de tijd. Volgens de huidige regeling worden justitiële gegevens over misdrijven in principe bewaard tot 30 jaar na het onherroepelijk worden van de strafzaak waarin de gegevens zijn verzameld (artikel 4 lid 1 wet justitiële en strafvorderlijke gegevens, hierna: WJSG). Bij deze termijn kan de duur van een onvoorwaardelijke gevangenisstraf, tbs of jeugddetentie worden opgeteld (artikel 4 lid 1 WJSG). In die gevallen wordt bovendien 10 jaar bij de bewaartermijn opgeteld als op het misdrijf een maximumstraf van acht jaar of meer is gesteld. Voor zedendelicten is bij de wijziging van de wet in 2004 een uitzondering gemaakt: justitiële gegevens over zedendelicten worden pas 20 jaar na het overlijden van de betrokkene verwijderd (artikel 4 lid 2 WJSG). In ieder geval worden alle strafbare feiten na het 80^e levensjaar van de betrokkene verwijderd. Overigens hebben alleen personen en instanties die zich met de strafrechtspleging bezig houden onbeperkte toegang tot de justitiële gegevens. Daarnaast kunnen sommige personen en instanties die met een publieke taak zijn belast, direct informatie krijgen uit het justitieel documentatieregister, maar in principe alleen over onherroepelijke veroordelingen die korter dan 8 jaar geleden zijn (artikel 8 WJSG). In het algemeen moeten publieke en private personen een beroep doen op de procedure omtrent de verklaring omtrent

11 J. uit Beijerse en R. van Swaaningen, 'Non-custodial sanctions' in: M. Boone en M. Moerings, *Dutch Prisons*, The Hague: Boom Juridische uitgevers 2007, p. 79.

gedrag (zie hieronder). In die procedure worden strafbare feiten meestal vier jaar meegewogen.

4 JURIDISCHE REHABILITATIE IN FRANKRIJK EN DUITSLAND

Het pleidooi van Maruna voor juridische rehabilitatie en het introduceren van rehabilitatierituelen, is door een aantal auteurs aangegrepen om een vergelijking te maken tussen de regelgeving omtrent wettelijke en juridische rehabilitatie in diverse landen.¹² Van de vijf onderzochte Europese landen (Duitsland, Engeland, Frankrijk, Nederland, Spanje) kennen alleen Frankrijk en Duitsland een rehabilitatieritueel dat 'celebrates full desistance'.¹³

Het Franse ritueel heeft vrijwel alle kenmerken van het ritueel, zoals Maruna dat voorstelt. Ik ontleen de beschrijving ervan grotendeels aan Herzog-Evans (2011) die uitgebreid studie deed naar de procedure en de voorwaarden waaronder juridische rehabilitatie wordt verleend. Van het ritueel zijn geen delicten of personen uitgesloten. Afhankelijk van de zwaarte van het delict kan een verzoek tot rehabilitatie worden ingediend 3-5 jaar na de executie van de straf. Voor recidivisten loopt die periode verder op. Alleen 'helden' (personen die hun land hebben verdedigd met gevaar voor eigen leven), hoeven helemaal geen termijnen in acht te nemen. Als de rechter het verzoek afwijst, kan na twee jaar een nieuw verzoek worden ingediend.

De voorwaarden waaraan moet worden voldaan om voor juridische rehabilitatie in aanmerking te komen, zijn echter extreem strikt. In de eerste plaats moet de verzoeker alle schade hebben betaald aan het slachtoffer. Ook moet hij de volle verantwoordelijkheid hebben genomen voor zijn daden. Onder andere daarover wordt hij tijdens de zitting die deel uitmaakt van de procedure intensief ondervraagd. Wanneer de verzoeker een ex-gedeteneerde is, wordt ook de wijze waarop de verzoeker zijn straf heeft ondergaan bij de besluitvorming betrokken. Hoewel slecht gedrag aan het begin van de detentie niet per se aan de verzoeker hoeft te worden tegengeworpen, wordt wel een opgaande lijn verwacht. Doorslaggevend is echter zijn gedrag in de periode tussen het ondergaan van de straf en de zitting. Het Franse wetboek van strafvordering eist dat hij van 'onbesproken gedrag' is sinds zijn vrijlating. Het wordt volledig aan de discretie van de rechter overgelaten om dit criterium te beoordelen, maar omstandigheden die worden meegewogen zijn het wel of niet hebben van werk, familielevens, opleiding, sociale relaties

12 M. Boone, 'Judicial Rehabilitation in the Netherlands: Balancing between safety and privacy'; Herzog Evans 2011; E. Larrauri, 'Conviction Records: Obstacles to reintegration of offenders', Morgenstern, Christine, 'Judicial rehabilitation in Germany-the use of criminal records and the removal of recorded convictions', N. Padfield, Judicial Rehabilitation? A view from England, alle te verschijnen in *European Journal on Probation* 2011, 3 (1).

13 Herzog-Evans 2011.

en omgeving. Wanneer zich radicale veranderingen hebben voorgedaan in het leven van de verzoeker, vergemakkelijkt dat het proces van juridisch gerehabiliteerd worden. Herzog-Evans noemt voorbeelden van ex-veroordeelden die hun familiebanden herstelden of juist alle banden met criminele vrienden verbraken. Een positieve bijdrage leveren ook 'goede daden', het geven aan goede doelen, het in huis nemen van pleegkinderen of een zieke grootmoeder.

Anders dan Maruna voorstelt wordt over het wel of niet verlenen van juridische rehabilitatie beslist in een besloten zitting waar de verzoeker zich kan laten bijstaan door een advocaat. De procedure vindt plaats voor de beroepsrechter. Deze kan beslissen het verzoek te weigeren, beslissen dat meer bewijs nodig is dat de verzoeker inderdaad is geresocialiseerd of het verzoek toestaan. Hoe veeleisend de procedure is, blijkt uit het aantal verzoeken dat jaarlijks wordt toegestaan: 16 in 2009, 19 in 2008, 14 in 2007 en 18 in 2006.¹⁴

Wanneer het verzoek om juridische rehabilitatie wordt gehonoreerd, heeft het echter vergaande juridische gevolgen. De straf zelf wordt met terugwerkende kracht vernietigd, hij heeft juridisch nooit bestaan. Dat betekent ook dat de betrokkene weer mag stemmen, mocht dat recht hem voor een bepaalde periode ontnomen zijn en dat hij zich verkiesbaar kan stellen voor iedere politieke functie. Mocht de veroordeelde zich toch weer een keer voor de strafrechter moeten verantwoorden, is hij opnieuw first offender. Belangrijker nog zijn de sociale en psychologische gevolgen van het gerehabiliteerd worden. Volgens de rechters die Herzog-Evans hierover heeft geïnterviewd, is de spanning tijdens de zittingen te snijden en heerst er een extreem gevoel van opluchting en tevredenheid als er een positieve uitspraak is.

In Duitsland bestaat een vergelijkbaar ritueel in het jeugdstrafrecht. De jeugdrechter kan besluiten tot 'verwijdering van de strafrechtelijke blaam' op verzoek van de jeugdige, zijn wettelijk vertegenwoordiger, de officier van justitie of op eigen gezag.¹⁵ Volgens de wet moet de jeugdige aantonen dat hij nu een 'geïntegreerd persoon' is, 'rechtschapen' en van 'onbesproken gedrag'. Hoe die condities precies worden ingevuld is niet duidelijk, nu er noch jurisprudentie noch empirisch materiaal over is aangetroffen. Het vermoeden bestaat dan ook dat de procedure niet wordt gebruikt (Morgenstern 2011).

Behalve rehabilitatierituelen in strikte zin, kennen Frankrijk en Duitsland ook minder vergaande vormen van rehabilitatie door de rechter. In Frankrijk kan de veroordeelde de rechter vragen zijn strafbladen op te schonen die door publieke (geregistreerd in het zogenoemde bulletin 2) dan wel – met tussenkomst van de betrokkene – door private werkgevers (bulletin 3), kun-

14 Herzog-Evans 2011.

15 Morgenstern 2011.

nen worden ingezien. Er hoeft geen tijd verstreken te zijn sinds het ondergaan van de straf. De verzoeker kan zelfs direct aan de rechter vragen de straffen waarvoor hij veroordeeld wordt niet te (laten) registreren. Het doel is de veroordeelde in staat te stellen een baan te vinden of te behouden. De rechter zal in zijn afwegingen zowel de soort functie betrekken die de betrokkene op het oog heeft als de aard en het aantal delicten waarvoor de betrokkene is veroordeeld. Ook moet de veroordeelde de schade aan het slachtoffer hebben betaald. Vergelijkbaar met opschoning van het strafblad is relèvement (herstel). Er zijn verschillende vormen, waarvan er een het herstel in bepaalde professies betreft. Ook hiervoor wordt van de betrokkene verwacht dat hij zich goed heeft gedragen, alhoewel de eisen minder vergaand zijn dan bij volledige juridische rehabilitatie. De betrokkene moet aantonen dat hij zich aan de straffen heeft gehouden, de schade betaald heeft en niet heeft gerecidiveerd. De juridische gevolgen van relèvement zijn veel beperkter dan die van juridische rehabilitatie. De veroordeelde wordt toegestaan in een bepaald veld te werken, maar de justitiële documentatie zelf wordt vaak intact gelaten.

Ook in Duitsland kan de rechter worden verzocht strafbare feiten eerder dan op grond van de wettelijke termijnen te verwijderen of ze uit te sluiten van vermelding op de verklaring van gedrag. Een verzoek wordt gehonoreerd in het uitzonderlijke geval dat toepassing van de wettelijke rehabilitatietermijnen tot rechtsongelijkheid zou leiden of haaks zou staan op het doel dat met wettelijke rehabilitatie wordt beoogd. Dit is bijvoorbeeld het geval als buitenlandse veroordelingen in de justitiële documentatie zijn opgenomen die disproportioneel zwaar zijn of wanneer een unieke kans op een baan verloren zou gaan, terwijl de termijn voor wettelijke rehabilitatie bijna voorbij is.¹⁶

5 SPOREN VAN JURIDISCHE REHABILITATIE IN NEDERLANDSE WETGEVING EN LITERATUUR

In de Nederlandse geschiedenis van het registreren van strafbare feiten, zijn verschillende keren voorstellen gedaan om te komen tot vormen van rehabilitatie die niet alleen worden gerealiseerd door het verstrijken van tijd, maar die een beloning zijn voor het positieve gedrag van de betrokkene. De voorstellen zijn echter zelden gehonoreerd en voorzover ze wel tot concrete regelingen hebben geleid, zijn ze geen lang leven beschoren geweest. Eind 19^e eeuw is men begonnen met het systematisch registreren van strafbare feiten naar aanleiding van de praktijk van het afgeven van bewijzen van goed gedrag. Tot dan toe waren die bewijzen veelal gebaseerd op verklaringen van 'notabelen en goeude burgers', maar om tot een meer objectief oordeel te komen, werd het praktijk strafbare feiten op de verklaringen te vermelden.

16 Morgenstern 2011.

Tot dan toe ontbrak echter een systematische registratie.¹⁷ De introductie van een justitieel registratiesysteem en het gebruik daarvan voor andere doelen dan de rechtspleging, leidde ertoe dat het Nederlands Genootschap tot zedelijke verbetering der gevangenen, de voorloper van de huidige reclassering, zich vanaf het begin van de vorige eeuw intensief met het gebruik van justitiële documentatie en de verklaring omtrent gedrag ging bemoeien. De toenmalig voorzitter, De Bruyn, sprak er in zijn jaarrede van 1908 schande van dat 'zowel regering als gemeentebesturen, grote industriële lichamen zowel als de grote meerderheid der particulieren, vijandig gezind zijn tegenover de ontslagenen'.¹⁸ In 1909 verscheen een spraakmakend prae-advies, waarin gepleit werd voor het na verloop van tijd verwijderen van justitiële documentatie, enerzijds door verjaring, anderzijds door de invoering van een rehabilitatieprocedure voor uitzonderlijke gevallen. Met name dat laatste voorstel riep een storm van protest op. Volstaan werd met de introductie van een ingewikkeld verjaringstelsel dat overigens na twee jaar alweer werd opgeheven.¹⁹

Tot de invoering van de Wet Justitiële Documentatie in 1955 bleven de mogelijkheden zich te rehabiliteren zeer beperkt. Justitiële gegevens werden pas verwijderd bij het bereiken van het 80^e levensjaar, maar alleen als er in de vijf jaren daaraan voorafgaand geen strafbare feiten waren gepleegd.²⁰ In 1950 werd in Den Haag een congres gehouden van de International Penal and Penitentiary Foundation waar onder andere ook aandacht aan het strafregister werd besteed. De Nederlandse advocaat mr. Hoogenraad pleitte voor rehabilitatie na het verstrijken van een bepaalde termijn. Daarnaast zou in bijzondere gevallen een met de gratie vergelijkbare procedure moeten kunnen worden gevolgd. Rehabilitatie verleend door de koningin (feitelijk de Minister van Justitie) in geval van gewijzigd inzicht over de strafwaardigheid van een feit (bijvoorbeeld wanneer een strafbepaling wordt geschrapt) of in geval van bijzondere verdiensten.²¹

Ook Mulder pleit in zijn proefschrift van 1955 voor een vorm van rehabilitatie als een beloning voor goed gedrag, naast de wettelijke rehabilitatie die dan al geïntroduceerd is in het voorstel dat leidt tot de wet van 1955. Hij schrijft:

17 G.E. Mulder, *Van bewijs van goed zedelijk gedrag naar verklaring omtrent het gedrag*, Den Haag: Excelsior 1955, p. 35.

18 Mulder 1955, p. 46.

19 Mulder 1955, p. 40.

20 H. Singer-Dekker, *Justitiële Documentatie en de verklaring omtrent gedrag*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1991.

21 Singer-Dekker 1991, p. 32.

“In een wettelijke regeling zal de gerechtelijke rehabilitatie niet mogen ontbreken. In Zwitserland heeft men (er) nog niet lang geleden voor gekozen, en terecht m.i.. Heeft het oordeel van de instantie welke de rehabilitatie verleent-m.i. zouden de arrondissementsrechtbanken daarvoor in aanmerking komen-gezag, dan zal hiervan een zeer gunstige invloed kunnen uitgaan. Ik denk hierbij speciaal aan de verhoudingen in het ambtenarenkorps. Meer dan eens heeft gewroet van collega’s veelbelovende reclas-seringspogingen in ambtelijk milieu schipbreuk doen lijden. Hieraan zou gerechtelijke rehabilitatie een halt kunnen toeroepen. Zij zou een morele ruggesteun kunnen zijn voor de leidinggevende organen in hun streven een goedwillende reclassent een kans te geven.”²²

In de Wet op de Justitiële Documentatie 1955, is dit voorstel echter niet overgenomen. Slechts in één geval was het mogelijk dat het strafblad ambtshalve door de rechter werd verwijderd. Als de veroordeelde tijdens het plegen van het delict nog geen zestien jaar oud was en het kinderstrafrecht was toegepast, kon de rechter die de veroordeling had uitgesproken op elk moment ambtshalve de verwijdering van het strafblad bevelen. Een vorm van goed gedrag was daarvoor niet per se noodzakelijk. Van de mogelijkheid is weinig gebruik gemaakt²³ en deze is in de nieuwe wet niet teruggekeerd.

Tijdens de behandeling van de huidige Wet op de Justitiële en Strafvorderlijke Gegevens, is nog wel een voorstel gedaan dat dichtbij een vorm van juridische rehabilitatie komt. Voorgesteld is de veroordeelde het recht te geven een verzoek te doen om verwijdering van justitiële gegevens om persoonlijke redenen, overigens niet bij de rechter, maar bij de minister van justitie. Dat het voorstel een zeer beperkte strekking had, blijkt wel uit het feit dat het de minister nauwelijks lukt een voorbeeld te geven. Uiteindelijk komt hij met het voorbeeld dat gegevens bij derden zodanige misverstanden zouden kunnen wekken dat een verzoek om die reden gehonoreerd zou moeten worden.²⁴ Ondanks de beperkte strekking is er weinig animo voor het voorstel en het keert dan ook niet in de definitieve wet terug. Gegevens kunnen wel op verzoek van de betrokkene worden verbeterd of verwijderd, maar alleen als de gegevens feitelijk onjuist, voor het doel van de verwerking onvolledig, niet ter zake dienend of in strijd met een wettelijk voorschrift zijn verwerkt (artikel 22 WSJG). Met het bevorderen van rehabilitatie heeft die bepaling dus niet veel te maken.

De procedure die nog het meeste weg heeft van een rehabilitatieritueel is die tot het verkrijgen van een verklaring omtrent gedrag. Werkgevers kunnen een verklaring omtrent gedrag eisen als vereiste voor het uitoefenen van een bepaalde functie of positie. De persoon die in aanmerking wil komen voor die betreffende functie, kan de verklaring aanvragen bij de gemeente die het verzoek doorstuurt naar het Centraal Orgaan Verklaring Omtrent Gedrag

22 Mulder 1955, p.148.

23 Singer-Dekker 1991, p. 33.

24 *Kamerstukken II*, 1999/00, 24 797, nr. 7, p. 13.

(COVOG) van het ministerie van justitie. Deze dienst beslist op basis van een objectief en een subjectief criterium.²⁵ Op basis van het objectieve criterium, wordt geen verklaring omtrent gedrag verstrekt als het strafbare feit, indien herhaald, een zodanig risico voor de samenleving zou opleveren dat het een behoorlijke uitoefening van de functie in de weg staat, een onleesbaar criterium, maar dat terzijde. Op basis van het subjectieve criterium kan alsnog een verklaring omtrent gedrag worden verstrekt als er omstandigheden zijn die maken dat het belang van de betrokkene in een specifiek geval zwaarder moet wegen dan het risico voor de samenleving. Sinds 2004 worden bij de beoordeling niet alleen feiten meegewogen waarvoor de betrokkene door de strafrechter onherroepelijk is veroordeeld, maar ook septs, transacties en openstaande zaken. Wanneer in de vier jaar voorafgaande aan de aanvraag een aantekening van een strafbaar feit in de justitiële documentatie is opgenomen dat voldoet aan het objectieve criterium, wordt de afgifte van een verklaring omtrent gedrag in principe geweigerd, tenzij er een subjectieve reden is dat niet te doen. Bij die laatste afweging wordt ook het gedrag van de aanvrager meegewogen sinds hij betrokken was bij het strafbare feit dat hem wordt tegengeworpen. Juist dat laatste element heeft het gemeen met de rehabilitatierituelen, zoals hierboven besproken. Een verschil is dat niet de rechter beslist over het toekennen van een verklaring omtrent gedrag, maar de minister van justitie. Omdat op de beslissingen over de afgifte van een verklaring omtrent gedrag de Algemene Wet Bestuursrecht van toepassing is, kan de aanvrager wel bezwaar instellen en beroep aantekenen bij de rechter tegen een negatieve beslissing. Juist bij het bestuderen van de jurisprudentie over de verklaring omtrent gedrag, vallen de overeenkomsten op met de door Herzog-Evans besproken procedures in Frankrijk. De betrokkene probeert de rechter ervan te overtuigen dat hij echt gestopt is met criminaliteit en een nieuwe start wil maken en ondanks de beperkte strekking van het toekennen van een verklaring omtrent gedrag drukt deze toch de boodschap uit dat de aanvrager weer goed genoeg is, in ieder geval om de betreffende functie uit te oefenen.²⁶

6 NAAR EEN NEDERLANDS REHABILITATIERITUEEL?

In de Nederlandse literatuur en parlementaire discussies heb ik nauwelijks argumenten gevonden tegen juridische rehabilitatie. In discussies over (wettelijke) rehabilitatie, gaat het vooral over de vraag hoe lang justitiële gegevens bewaard mogen worden en wie er voor welke periode toegang toe mogen hebben. Er zijn verschillende keren voorstellen voor een vorm van juridische rehabilitatie gedaan, maar die zijn blijkbaar steeds zonder al te veel discussie afgevoerd.

25 Beleidsregels VOG 2010, *Staatscourant* 2010, nr. 14132.

26 Boone 2011.

Dat wil niet zeggen dat er geen fundamentele argumenten zijn aan te voeren tegen de rehabilitatierituelen, zoals die door Maruna worden voorgestaan en in Frankrijk en (in mindere mate) in Duitsland worden gepraktiseerd. Intuïtief heb ik vooral bezwaar tegen het publieke en hoogst exclusieve karakter ervan.²⁷ Het lijkt nauwelijks voorstelbaar dat het in het huidige punitieve klimaat in het voordeel van de ex-veroordeelde kan zijn om in het openbaar aandacht te besteden aan strafbare feiten gepleegd in het verleden. En dat je om voor rehabilitatie in aanmerking te komen niet alleen gestopt moet zijn met het plegen van strafbare feiten, maar ook op andere wijze van goede daden en intenties hebben blijk gegeven, geeft het ritueel een moralistische lading die op het eerste oog indruist tegen de boodschap van tolerantie en inclusie die van het rehabilitatieritueel als zodanig uitgaat. Los van de mogelijke bezwaren en preciese uitwerking ervan, onderschrijf ik echter de principiële stellingname dat een rehabilitatieritueel tegenwicht kan bieden aan de vele degradatierituelen waarmee de strafrechtelijke beschuldiging en bestraffing gepaard gaat en op die manier een belangrijke functie kan vervullen in het rehabilitatieproces. Ik ben dan ook voorstander van het invoeren van een vorm van juridische rehabilitatie in Nederland.

Minder vergaande rehabilitatierituelen, zoals die in Frankrijk en Duitsland in zwang zijn, hebben een aantal kenmerken gemeen met de Nederlandse procedure die moet leiden tot het verkrijgen van een verklaring omtrent gedrag. Toch draagt die procedure op dit moment weinig bij aan de rehabilitatie en resocialisatie van betrokkene. De procedure is sinds 2004 vergaand geobjectiveerd en gestandaardiseerd met als gevolg dat subjectieve argumenten, zoals het positieve gedrag en de goede intenties van de betrokkene een veel minder grote rol kunnen spelen dan daarvoor. Anders dan in Frankrijk, waar direct een verzoek kan worden gedaan een strafbaar feit niet te registreren of te verwijderen, wordt de terugkijktermijn van vier jaar bovendien vrij rigide gehanteerd.²⁸ Die beperkingen druisen mijns inziens rechtstreeks in tegen pogingen van de reclassering en het gevangeniswezen ex-veroordeelden direct na het ondergaan van hun straf weer een plek te geven in de samenleving.

27 Hoewel Maruna die argumenten in zijn publicatie van 2011 overtuigender uitwerkt dan in zijn eerdere werk.

28 Boone 2011.